

Pētniecības ētika ZPD izstrādē

ASOC. PROF. SIGNE MEŽINSKA

LU AKADĒMISKĀS ĒTIKAS KOMISIJAS PRIEKŠSĒDĒTĀJA

Aktuālie jautājumi

Akadēmiskās ētikas pārkāpumi
(plaģiātisms, datu falsifikācija u.c.)

Pētījumi ar cilvēku iesaisti (informētā
piekrišana, personas datu apstrāde,
konfidencialitāte u.c.)

Īpaši pētījumu veidi

Akadēmiskā ētika

Plāgiātisms

- Atsauces ir cieņpilna un godīga attieksme pret citu veikto darbu
- Plāgiātismam var būt daudz iemeslu:
 - nezināšana
 - neizpratne
 - steiga un neuzmanība
 - ...

Kad jālieto atsauces?

- ja tekstā izmantots citāts
- ja tekstā minēta kāda grāmata, zinātnisks pētījums, raksts, interneta materiāls utt.
- ja tekstā minēta statistiska informācija
- ja tekstā pieminēts vai aprakstīts kāds piemērs vai notikums, kas nav vispārzināms
- ja tekstā izklāstīta kādas personas teorija, secinājumi, viedoklis utt.

Kā jāveido atsauces?

- ZPD atsauču un avotu noformēšanā var izmantot jebkuru starptautiski pieņemtu standartu
- Iesaistot tekstā citātus, tie jālieto samērīgi
- Citāta izmantošana ir attaisnojama tikai tad, ja tas ir nepieciešams kādas idejas pamatošanai, aplūkojamās problēmas ilustrācijai, vai arī citāts ir sevišķi nozīmīgs
- Citātiem jābūt precīziem!

Plāgiāta veidi

- autors savā vārdā iesniedz visu kāda cita autora sarakstītu darbu (viltvārdība)
- autors savā tekstā kopē lielus fragmentus (vienu vai vairākas rindkopas vai to daļas) no cita teksta, tos nepārfrāzējot
- autors mēģina noslēpt plāgiātu, savā tekstā iekopējot fragmentus no vairākiem avotiem un veicot sīkas izmaiņas teikumu struktūrā, lai šie dažādie fragmenti saderētu kopā, taču pārsvarā autentiskā teksta formulējumi tiek saglabāti
- autors min citētā autora vārdu, bet nenorāda citētā avota specifisko informāciju, līdz ar to atsauci nevar atrast un nevar pārliectināties, ka darbs, uz ko atsaucas, eksistē
- autors apzināti sniedz neprecīzu vai kļūdainu informāciju par citētajiem avotiem, lai padarītu to atrašanu neiespējamu (maldināšana)
- autors tulko citu autoru darbus vai interneta resursos pieejamo informāciju no citas valodas ar vai bez tajā esošajām atsaucēm, norādot tikai sevi kā darba oriģinālo autoru

[LU Noteikumi par akadēmisko godīgumu \(1. pielikums\)](#)

Pārstāsts

- Arī pārstāstot kādas personas teoriju, secinājumus, viedokli, ir jāpievieno atsauce
- Pārstāsts nedrīkst būt ļoti tuvs oriģināltekstam, tādā gadījumā tas tiks uzskatīts par plaģiātu, pat ja būs pievienota atsauce

Originālais teksta fragments

In the early twentieth century, most Latin American nations were characterized by two classes separated by a great gulf. At the top were a small group of European descended white people, the patrones (landlords or patrons), who, along with foreign investors, owned the ranches, mines and plantations of each nation. Like the established families of most societies elsewhere in the world, the patrones monopolized the wealth, social prestige, education, and cultural attainments of their nations. Many of them aspired to the ideal of nobility, with high standards of personal morality and a parental concern for those who worked for them. Some patrones lived up to these ideals, but most, consciously or unconsciously, exploited their workers.

Goff, Richard , Moss, Walter , Terry, Janice. *The Twentieth Century: A Brief Global History, 4th ed.* New York: McGraw-Hill, 1994, p. 62.

<https://studylib.net/doc/8937278/plagiarism>

Nepieņemams pārstāsts (plaģiātisms)

In the early part of this century most Latin American countries were typified by two classes separated by a large chasm. At the top were a small group of white people, descended from Europeans, called *patrones*. Along with foreign investors, the *patrones* owned the plantations, ranches, and mines of their countries. Like aristocrats all over the world, the *patrones* controlled the wealth, social status, education, and cultural achievements of their countries. Many of them had high standards of morality and were concerned for their workers, but most, consciously or unconsciously, abused their workers.

Goff, Richard , Moss, Walter , Terry, Janice. *The Twentieth Century: A Brief Global History, 4th ed.* New York: McGraw-Hill, 1994, p. 62.

<https://studylib.net/doc/8937278/plagiarism>

Nepieņemams pārstāsts

- Vairāki vārdi vienkārši aizstāti ar sinonīmiem
- Daži vārdi vai frāzes ir izlaisti
- Vietām ir mainīta vārdu kārtība
- Izmaiņām ir redakcionāls raksturs
- Lai gan šis pārstāsts nav tieša oriģinālā teksta kopija, tas tomēr ir plaģiātisms

Pieņemams pārstāsts (nav plaģiātisms)

The society of Latin America at the beginning of this century was sharply divided into two groups: the vast majority of the population, made up of the workers, and a wealthy minority, the patrones, who were descended from white Europeans. Although the patrones represented a very small segment of the population, they controlled the lion's share of their countries' wealth and enjoyed most of the social and educational advantages. Like their counterparts in Europe, many patrones adopted an attitude of paternalistic benevolence toward those who worked for them. Even if their concern was genuine, however, the patrones clearly reaped the rewards of their workers' labor.

Goff, Richard , Moss, Walter , Terry, Janice. *The Twentieth Century: A Brief Global History, 4th ed.* New York: McGraw-Hill, 1994, p. 62.

<https://studylib.net/doc/8937278/plagiarism>

Pieņemams pārstāsts

- Rakstītājs ir sapratis, pārdomājis tekstu un pārstāstījis to saviem vārdiem
- Lai uzrakstītu pieņemamu pārstāstu, ir jāaizver grāmata un jāizmanto savas piezīmes

Pašplaģiāts

- Pašplaģiāts ir paša autora (autoru) agrāk izstrādāta, jau publiskota vai vērtēšanai iesniegta darba uzdošana par jaunu darbu, nenorādot, ka tas jau ticis publiskots
- «pašplaģiāts – plaģiāta paveids, sava darba vai darba fragmenta vairākkārtēja izmantošana, uzdodot to par oriģinālu darbu»

[LU Noteikumi par akadēmisko godīgumu](#)

Datu fabricēšana

- «safabricēšana – zinātniskās darbības un datu izdomāšana ar nolūku tos publicēt kā oriģinālu pētījumu»

[LU Noteikumi par akadēmisko godīgumu](#)

Pētījumi ar cilvēku iesaisti

Informētā piekrišana

- Viens no galvenajiem pētniecības ētikas principiem ir autonomijas princips
- Autonomija – cilvēka spēja un tiesības izvēlēties rīcību
- Šī principa praktiskā izpausme – informētās piekrišanas saņemšana
- No ētikas viedokļa informētā piekrišana ir reāls process, kura laikā pētnieks un potenciālais pētījuma dalībnieks pārrunā paredzamā pētījuma būtību, ieguvumus, riskus, norisi utt.

Informētā piekrišana

- Ja pētījumā kā pētāmās personas ir paredzēts iesaistīt cilvēkus, tiek izmantoti cilvēka bioloģiskā materiāla paraugi vai personas dati, viena no galvenajām ētiskajām prasībām ir informētās piekrišanas iegūšana
- Parasti informētā piekrišana ir rakstiska
- Atsevišķos gadījumos pieļaujama mutiska piekrišana, piemēram, ja pētījuma dati tiek iegūti ar anonīmu anketēšanu

Informētā piekrišana

- Dalībai pētījumā vienmēr ir jābūt brīvprātīgai!
- Persona jebkurā laikā drīkst brīvi atsaukt savu piekrišanu dalībai pētījumā, arī tad, ja pētījums ir uzsākts

Informētā piekrišana

- Piekrišanu var sniegt pilngadīgas, rīcībspējīgas personas
- Gadījumos, ja potenciālā pētāmā persona ir nepilngadīga, rīcībnespējīga vai nespēj paust savu gribu, ir jāsaņem tās likumīgo pārstāvju piekrišana
- [Latvijas sociologu asociācijas ētikas kodekss](#) nosaka, ka vecāku piekrišana dalībai pētījumā jāsaņem līdz 16 gadu vecumam, vienlaikus saņemot arī paša bērna piekrišanu

Informētā piekrišana

Latvijas sociologu ētikas kodekss

nosaka, ka informētā piekrišana ir jāsaņem:

(1) ja dati tiek ievākti no cilvēkiem jebkurā komunikācijas, mijiedarbības vai starpniecības procesā vai

(2) ja cilvēku uzvedība tiek novērota privātā kontekstā, kur indivīds pašsaprotami sagaida, ka nenotiek nekāda novērošana

Rakstiska informētā piekrišana

- Rakstiska piekrišana noteikti ir nepieciešama, ja tiek veikts pētījums ar cilvēku iesaisti, kurā tiek apstrādāti personas dati

Anonīmas anketas ievada daļa

Aicinām Jūs piedalīties [*pētījuma veicējs*] veiktā pētījumā par [*pētījuma tēma*] [*pētījuma nosaukums*], aizpildot anonīmu pētījuma anketu. Anketas aizpildīšana Jums aizņems aptuveni [..] minūtes.

Pētījuma mērķis ir [*pētījuma dalībniekiem saprotamā valodā aprakstiet projekta mērķi, un to, kā tiks izmantoti pētījuma rezultāti*].

[*Pētījuma dalībniekiem saprotamā valodā aprakstiet ieguvumu, ko sniegs šis pētījums. Ja ir paredzami riski pētāmajām personām (piemēram, anketā ir sensitīvi jautājumi, kas var izraisīt psiholoģisku reakciju), aprakstiet arī tos.*]

Piedalīšanās pētījumā ir brīvprātīga. Jums ir tiesības atteikties aizpildīt anketu, un Jūsu atteikšanās neradīs nekādas nevēlamas sekas.

Anketa ir anonīma, Jūs nebūs iespējams identificēt pēc anketā sniegtās informācijas, un dati tiks izmantoti tikai apkopotā veidā pētījuma mērķa sasniegšanai.

Ja Jums rodas jautājumi par šo pētījumu, varat vērsties pie [*pētījuma vadītāja kontakti, piemēram, epasts*]

Rakstiska informētā piekrišana

- Rakstiskas informētās piekrišanas paraugs:

<http://www.afonds.lv/editor/uploads/files/inform%C4%93t%C4%81%20piekri%C5%A1ana%20-%206.pdf>

Maldināšana pētījumā

- Pētījuma dalībniekam ir jāsaņem visa informācija par pētījumu un jāsniedz informētā piekrišana
- Gadījumi, kad dalībnieks netiek informēts vai tiek maldināts par pētījuma mērķi, zinātnē tiek pieļauti tikai īpašos izņēmuma gadījumos ar ētikas komitejas atļauju.

Latvijas Sociologu ētikas kodekss nosaka:

Sociologi neizmanto maldinošus paņēmienus, (1) ja vien viņi nav noteikuši, ka tas ir attaisnojams ar pētījuma tālāko zinātnisko, izglītojošo vai praktisko vērtību un ka nav iespējams izmantot citas efektīvas alternatīvas metodes, kurās nav lietota maldināšana, un (2) viņi ir konsultējušies ar ekspertu pētniecības ētikas jautājumos vai Latvijas Sociologu asociāciju.

Konfidencialitāte un datu drošība

Anonimitāte un konfidencialitāte

- Pētījumā tiek garantēta **anonimitāte**, ja ne tikai pētījuma ziņojuma lasītāji, bet arī pats pētnieks nevar sasaistīt noteiktus datus ar konkrētu pētījuma dalībnieku, nevar identificēt pētījuma dalībnieku
- Pētījumā tiek garantēta **konfidencialitāte**, ja pētnieks var identificēt pētījuma dalībniekus, bet nepublicē šos datus

Anonimitāte un konfidencialitāte

- Lielā daļā pētījumu pētījuma dalībnieki nevar būt anonīmi pētījuma procesā, jo pētnieks iegūst informāciju no identificējamām personām
- Anonimitāti parasti ir iespējams garantēt, ja tiek veidots **kvantitatīvs** pētījuma dizains un izmantotas anonīmas anketas

Kas ir personas
dati?

- personas dati — jebkura informācija, kas attiecas uz datu subjektu un ļauj šo personu identificēt

Personas dati = identifikators + cilvēks

Paradumi

Sīkdatnes

IP adrese

Vārds, uzvārds,
personas kods

E-pasta
adrese

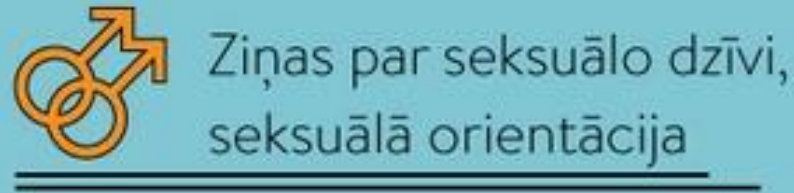
Adrese,
atrašanās vieta

Telefona numurs

Foto

Īpašas kategorijas personas dati

Īpaši aizsargājami, jo to apstrāde var radīt nopietnu risku cilvēka pamattiesībām un brīvībām (piem., diskrimināciju darba tirgū u.tml.).

Personas datu apstrādes tiesiskie pamati

Viens no izplatītākajiem datu apstrādes tiesiskajiem pamatiem ir datu subjekta piekrišana (piemēram, persona atļauj sevi fotografēt). Tāpat datu apstrāde ir arī likumīga, ja:

- pārzinim tā vajadzīga **līguma noslēgšanai**, kur viena no pusēm ir datu subjekts (piemēram, pārzinim nepieciešami personas dati, lai noslēgtu ar viņu uzņēmuma vai cita veida līgumu);
- lai izpildītu uz pārzini attiecināmu **juridisku pienākumu** (tie ir likumos ietvertie pārzinim noteiktie pienākumi; kā skaidrots Regulas 41.psvērumā, tad tas obligāti nenozīmē, ka vajadzīgs parlamenta pieņemts leģislatīvs akts, tomēr šādam juridiskam pamatam vai leģislatīvam pasākumam vajadzētu būt skaidram un precīzam un personām, uz kurām tas attiecas, vajadzētu spēt paredzēt tā piemērošanu);
- lai aizsargātu datu subjekta vai citas fiziskas personas **vitālas intereses** (datu apstrāde būs nepieciešama ārkārtas situācijās, piemēram, dabas katastrofu gadījumos);
- lai izpildītu uzdevumu, ko veic **sabiedrības interesēs** (tie, piemēram, būs gadījumi, kad mediji atainos kādu tiesvedību, kuras norisi sabiedrībai ir svarīgi zināt);
- kā arī **trešās personas legītīmo interešu ievērošanai** (piemēram, lai iesniegtu tiesā civilprasību, prasītājam būs nepieciešams zināt atbildētāja adresi).

Problēmas

- Ja ZPD tiek izmantoti personas dati, skolēns nevar būt datu pārzinis, šī loma parasti būtu jāuzņemas izglītības iestādei
- Ir svarīgi atcerēties, ka arī parakstītas informētās piekrišanas veidlapas satur personas datus, un tās ir jāuzglabā atbilstoši datu drošības prasībām
- **Vienmēr būtu jājautā – vai šo pētījumu ir iespējams veikt bez personas datu apstrādes? Vai personas dati tiešām ir nepieciešami?**

Personas datu drošība

- IT sistēmai jābūt spējīgai novērst ārēju nesankcionētu piekļuvi datiem
- Pieeja sistēmām, kurās ir personas dati, var tikt dota tikai noteiktiem pilnvarotiem lietotājiem
- IT sistēmām, kas satur sensitīvus personas datus, būtu jāievieš vairāklīmeņu autentifikācija

Īpaši pētījumu veidi

Pētījumi medicīnā

- Ētikas komitejas atzinums ir nepieciešams, ja tiek veikti pētījumi medicīnas jomā, kuros:
 1. Tiešā veidā ir iesaistīti cilvēki (ir plānots eksperiments, tiks veikti mērījumi, utt.)
 2. Tiek izmantoti cilvēka bioloģiskie paraugi
 3. Tiek izmantoti ar veselību saistītie personas dati
- Ētikas komiteja izskata un apstiprina pētījuma plānu un informētās piekrišanas dokumentus

Pētījumi ar
dzīvnieku iesaisti

- LR Dzīvnieku aizsardzības likums
- Zinātniskiem mērķiem izmantojamo dzīvnieku aizsardzības noteikumi

Dokumenti

- [LZA/LZP Zinātnieka ētikas kodekss](#)
- [LU Akadēmiskās ētikas kodekss](#)
- [LU Noteikumi par akadēmisko godīgumu](#)
- [Latvijas Sociologu asociācijas \(LSA\) profesionālās darbības kodekss sociālo un tirgus pētījumu veikšanai](#)

Paldies par uzmanību!
signe.mezinska@lu.lv